

Тања МИЛОШЕВСКА

УДК: 351.86:005.21(100); 327.36:005.21(100)

Прегледен труд

КОНЦЕПТОТ НА ОТПОРНОСТ ВО СОВРЕМЕНАТА БЕЗБЕДНОСНА СРЕДИНА

Кратка содржина:

Во последниве години, отпорноста се појави како централен концепт во националните и меѓународните безбедносни дискурси, кој е истакнат во стратешките рамки и политичките документи низ различни сектори.

Овој труд ќе анализира како отпорноста игра значајна дискурзивна улога во областа на националната и меѓународната безбедност. Анализата силно сугерира дека отпорноста стана нов звучен збор на националната безбедност. „Отпорноста“ е неопходна способност на критичниот ентитет да спречи, заштити, реагира, да се спротивстави, ублажи, апсорбира, приспособува и закрепнува од инцидент. Ова е потврдено со позиционирањето на отпорноста како основен концепт во многу клучни стратешки документи. Во согласност со неговата широка применливост, терминот доминираше во безбедносниот дискурс на стратешко ниво.

Трудот се залага за поинтегрирано и операционализирано разбирање на отпорноста – она што ја усогласува институционалната подготвеност, зајакнувањето на заедницата и стратешкото предвидување во решавањето на сложената безбедносна средина на 21 век.

Клучни зборови: отпорност, современи безбедносни закани, концепт, инструменти на моќ, критична инфраструктура

Вовед

Концептот на издржливост се користи во многу различни контексти во современиот свет, вклучувајќи ги бизнисот, политиката, безбедноста, па дури и кај природните и општествените науки.

Неизвесноста и непредвидливоста на безбедносната средина се уште една причина да се прифати концептот на отпорност. Со оглед на широкиот спектар на закани и безбедносни предизвици, ширењето на конвенционалните и неконвенционалните конфликти, нејасните граници помеѓу воените, асиметричните и хибридните закани и предизвиците што ги донесе пандемијата на КОВИД-19, НАТО и ЕУ се свртеа кон потребата да се зајакне отпорноста на секоја земја членка.

Во современото безбедносно опкружување, границите помеѓу конвенционалните и неконвенционалните конфликти се нејасни, а примената на невоените инструменти на моќ од страна на различни државни и недржавни актери стана норма. Неочекуваните закани како тероризам, кибернапади и други алатки за војување, покрај природните катастрофи како поплави, пожари и пандемии, вршат невиден притисок врз секоја земја и организација ширум светот.

Бидејќи сите нарушувања и напади не можат да се предвидат и/или да се припишат на одредени актери, примената на традиционалните механизми за одвраќање и одбрана стануваат сè потешки. Во многу случаи, ова често се должи на отсуството на долгорочна ориентација во предвидувањето на заканите и недостатокот на ресурси кои ги попречуваат подготовките за сите хипотетички закани и ризици. Затоа, за ефикасно да се подготват и да закрепнат од различни предизвици и закани, сè поголем број актери бараат одбранбени и безбедносни решенија преку концептот на отпорност.

Еволуција на концептот

Употребата на терминот „отпорност“ има долга традиција во различни науки и научни дисциплини – психологија, социологија, екологија, инженерство, менаџмент, додека во безбедносните студии е присутна само од почетокот на 21 век. Во последните неколку децении, употребата на овој термин во академскиот дискурс расте со „вртоглава“ брзина, а неговите концептуализација и операционализација (дури и меѓусебно спротивставени, речиси контрадикторни) се сè побројни и разновидни, како во академската литература, така и во стратешките и правните документи (Stanković, 2021).

Концептот на отпорност може генерално да се окарактеризира како „капацитет на системот постојано да се развива и да се приспособува на вознемиреност додека ја одржува својата основна функција и структура“ (Walker, 2006). Со оглед на оваа општа дефиниција, интуитивно може да се

насети широкиот спектар на можни примени и цели на терминот во безбедносната политика и практика. Концептот првпат се појавил во неговата англиска верзија во речниците од 17 век за подоцна да биде прифатен од механичарите од 19 век и екологијата и психологијата од 20 век (Alexander, 2013).

Во широка дисциплина на безбедносните студии, разбирањето на отпорноста фундаментално се разликува во однос на неговото значење и цел. Во текот на 2000-тите, прилично позитивистички пристап кон отпорноста доби основа во областа на стратешките студии (Fjäder, 2014) и управувањето со итни случаи (Rogers, 2017). Оваа перспектива ја гледа отпорноста како алатка за решавање проблеми која ја отвора безбедноста за низа нови актери и со тоа ја остава државата зад себе до одреден степен. Сфатена како аналитичка и практична алатка, отпорноста помага да се разбере сложеноста што ја дефинира тековната безбедносна средина и ги „демократизира“ одговорите со ангажирање – и овластување – други актери. Околу 2010 година, се појави алтернативен тек на литература за издржливост за да ги предизвика пристапите за решавање проблеми. Владините дискурси за издржливост беа испитани во однос на практиките што тие имаат тенденција да ги легитимираат. Односно, се поставуваа политички прашања за тоа што прави отпорноста и кому. Овој пристап ја перципира отпорноста како главно неолиберална алатка, со држава – иако низ призма на логиката на зајакнување која придонесува за постојните и нееднакви структури на моќ (Chandler, 2014). Научниците тврдат дека нечија способност да биде отпорен зависи од нивната социјална и просторна положба – односно, отпорноста не функционира на рамноправно поле за играње. Затоа се смета за фундаментално политичко – и се поставуваат прашања за тоа кој треба да се направи отпорен, со какви средства и со какви последици (Vale, 2014).

Во екстремни случаи, безбедносните мерки означени со отпорност може да се сметаат како поткопување на безбедноста наместо како нејзино подобрување (Coaffee, Fussey, 2015). Голем дел од критичните безбедносни гледишта се фокусираа на „урбаната отпорност“ – растечка истражувачка агенда особено по 11 септември, при што многу градови бараа антитерористички мерки кои се движат од одбранбено урбанистичко планирање (Coaffee, 2009) до милитаризација на урбаниот јавен простор и надзор.

Одразувајќи го нејзиниот подем во академската средина, „отпорноста“ исто така стана широко прифатена во националната безбедносна политика, особено по 2010 година. Додека земјите ширум светот ја инкорпорираа издржливоста во нивните национални безбедносни стратегии, други – како што се Канада, Холандија или Австралија, дури усвоија специфични „стратегии за издржливост“ (Fjäder, 2014). Наместо да ветува „тотална безбедност“, која е недостижна во денешното сложено безбедносно опкружување, отпорноста ја прифаќа можноста за појава на прекини и кризи. Повеќе не се работи за тоа дали тие ќе се случат – повеќе е за

тоа како да се издржи кога ќе се случат. Како што станува очигледно кога се анализираат безбедносните стратегии и декларации, опсегот на можни безбедносни закани што може да се материјализираат е практично неограничен. Според тоа, се разликуваат два типа отпорност – специфицирана во однос на познатите ризици и очекуваните безбедносни настани, и општо за справување со непознатото (Scholz at all, 2012).

Во арената за национална безбедност, Фједер (Fjäder, 2014) тврди дека издржливоста ја предизвикува традиционалната улога на државата како обезбедувач на безбедност. Широк опсег на други актери на различни нивоа влегуваат во игра, одразувајќи ја разновидноста на домени опфатени со отпорноста. Како што ќе биде прикажано во следните делови, отпорноста вклучува прашања од јавното здравје и социјалната кохезија до индустриските катастрофи и тероризмот. Во однос на неговиот опсег и цели, тој далеку ги надминува владините или воените власти. Отпорноста, исто така, има за цел да ја надмине материјалната димензија на безбедноста преку истакнување на меѓусебната поврзаност на природните, еколошките, демографските и социјалните домени. (Pickett at all, 2014). Замаглувањето на овие различни димензии и на поранешната јасна разлика помеѓу внатрешната и надворешната безбедност, станува јасно во анализата на дискурсот за издржливост на државите и меѓународните организации.

Проучените стратегии и декларации на високо ниво имаат тенденција да ја користат терминологијата на заканите, ризиците и ранливостите од една страна, а од друга страна нудат принципи на издржливост. Заштитата, адаптација, соработка, зајакнување и градење капацитет се меѓу поимите кои често се користат во однос на референтните објекти на безбедност – било да се тоа држави, општества, критични инфраструктурни мрежи или ранливи заедници. Отпорноста претставува сеопфатен принцип, кој служи за разбирање и анализа на заканите и одговорите на кое било ниво и скала што е пожелно. Исто така, отпорноста во смисла на истрајност, обновување и континуитет, има важен нормативен аспект за неа, што е тешко да се контрааргументира. Накратко, извонредната аналитичка корист и флексибилноста на концептот го претворија во еден од главните зборови во денешниот безбедносен дискурс. (Svitkova, 2017).

Дефинирање на отпорноста

Бидејќи концептот на издржливост е прилично нов за безбедносната политика, терминот често се меша со сродни концепти како отпор и подготвеност, а понекогаш се меша со некои пошироки пристапи на националните држави, како што се цела влада, целото општество или целосна одбрана. Постојат многу, честопати конфликтни, термини кои ја опишуваат издржливоста од различни перспективи.

Отпорноста се дефинира како: „Способноста на системот, заедницата или општеството изложено на опасности да се спротивстави, апсор-

бира, да се приспособи и да закрепи од ефектите на опасноста на навремен и ефикасен начин, вклучително и преку зачувување и обновување на неговите суштински основни структури и функции“. (UNISDR, 2009).

Меѓу комплексните и повеќеслојни дефиниции развиени од страна на државите и меѓународните организации, има неколку конкретно поврзани со националната безбедност. На пример, британската доктрина дава детална дефиниција за отпорноста: „способноста на заедницата, услугите, областите или инфраструктурата да се дефектираат, спречат и, доколку е потребно, да се спротивстават, да се справат и да закрепнат од нарушувачки предизвици“. (Cabinet Office, Civil Protection Lexicon Version 2013). Дефиницијата на САД е сосема слична: „способност да се прилагодат на променливите услови и да издржат и брзо да закрепнат од прекини поради итни случаи“ (The White House, 2011).

НАТО ја дефинира отпорноста како способност на општеството да се спротивстави и да закрепи лесно и брзо од такви шокови како природна катастрофа, неуспех на критичната инфраструктура или хибриден или вооружен напад. Таквата способност ги комбинира и цивилната подготвеност и воениот капацитет. Цврстата отпорност преку цивилната подготвеност во сојузничките земји се смета за „суштинска за колективната безбедност на НАТО“ со голем придонес за „кредибилитетот на одвраќањето и одбраната на НАТО“. Пристапот на НАТО е вткаен во член 3 од неговиот основачки договор: со поединечно обврзување на одржување и зајакнување на отпорноста, сојузниците ја намалуваат „ранливоста на НАТО како целина“; оттука и отпорноста е национална одговорност. Договорени се седум основни барања за таква национална отпорност – тие се однесуваат на основните функции на „континуитет на владата, основните услуги за населението и цивилната поддршка на војската“ (воените напори за одбрана на територијата на Алијансата и населението на кои им е потребна „силна цивилна подготвеност за намалување на потенцијалните ранливости – воените сили повторно зависат од цивилните и комерцијалните комуникациски сектори, како што се основните комуникациски сектори за храна, вода и транспорт).

Отпорноста е, исто така, централниот столб на стратегијата на Европската Унија за справување со повеќедимензионални хибридни закани кои комбинираат принудни и субверзивни мерки, вклучувајќи ги опасностите од пролиферација на оружјето за масовно уништување и дезинформациите. (European Council, 2018). Повторно, земјите членки се главно одговорни за зајакнување на отпорноста и зајакнување на капацитетите за одговор, додека институциите на ЕУ ги зајакнуваат националните напори.

Понатаму, Стратегијата за безбедност на ЕУ за 2020 година (European Commission, 2020) и агендата за борба против тероризмот ја нагласуваат важноста на издржливоста и, особено, отпорноста на критичните инфраструктури. Оттука, земајќи ги предвид новите политики и лекциите од имплементацијата на Европската директива за критична инфраструктура од

2008 година, Европската комисија предложи нејзина замена со нова директива насочена кон зајакнување на отпорноста на критичните субјекти кои обезбедуваат основни услуги во ЕУ (European Commission, 2020).

И НАТО и ЕУ имаат тенденција да се придржуваат до своите традиционални мисии, принципи и вредности во анализираниот дискурс. Тоа е она што создава одреден контраст во нивното разбирање на отпорноста. НАТО дискурзивно примени отпорност на традиционалните принципи на одбранбена соработка и одвраќање од една страна, и на „новите“ предизвици од инфраструктурна, еколошка или демографска природа од друга страна. ЕУ, од своја страна, ја искористи отпорноста во контекст на градење држава, добро владеење, човекови права и одржлив развој. Со други зборови, мисијата и природата на овие две организации ги информираат начините на кои се користи отпорноста во двата случаи.

Во секој случај, се чини дека еластичноста е новата аналитичка рамка што ја користат и НАТО и ЕУ со цел да се разбере сложената безбедносна средина. Во контекст на широко разбирање на безбедноста, приспособливоста на концептот изгледа особено корисна.

Од бројните дефиниции на поимот „отпорност“ во литературата, сè уште е можно да се истакнат три преовладувачки карактеристики кои се појавуваат во повеќето од нив.

Отпорноста се перципира како способност (или капацитет или способност – но не како реакција, одговор, особина или процес) на личност, група, заедница или општество (Ajdukovic et al., 2015).

Отпорноста вклучува динамична промена или трансформација на однесувањето (Berkes, Ross, 2014).

Отпорноста се карактеризира со динамичен адаптивен капацитет на системот да се приспособи на ситуацијата што се развива.

Предуслов за постоење на еластично однесување е појавата на нарушување. Ова е затоа што потребата за отпорност се појавува само во состојба каде што рамнотежата на системот е прекината. Нарушувањето може да биде предизвикано од човечки фактор, на пр., војна, терор, насилство или може да биде предизвикано од природата, на пример, земјотрес, цунами, поплави итн., доколку предизвикува значително нарушување во рутинскиот живот на луѓето (Padan, Gal, 2020).

Рамка за разбирање на нивоата и елементите на отпорност

„Моделот на принципи на еластичност“, понуден од Карл Гибсон и Мајкл Тарант (2010) во делото „Концептуални модели“, може да послужи како погодна и во исто време најсеопфатна почетна точка за разбирање на различните концептуални модели на организациска отпорност. Овој „модел“ на издржливост е создаден со идентификување на најчестите теми или концепти кои се појавуваат во дефинициите за отпорност на различни науки и научни дисциплини и се заснова на шест клучни принципи:

1. „Отпорноста е исход“;
2. „Отпорноста не е статична особина“;
3. „Отпорноста не е единствена сопственост“;
4. „Отпорноста е повеќедимензионална“;
5. „Отпорноста постои преку повеќе форми“;
6. „Отпорноста се заснова на валидно управување со ризикот“ (Gibson & Tarrant, 2010).

Признавајќи го фактот дека отпорноста се одредува со интеракции со променлив контекст, организацискиот контекст може истовремено да има и стимулирачки и деградирачки ефект врз способностите за отпорност, што на крајот резултира со отпорност. Како една организација ќе се справи со таквата варијабилност зависи од тоа како таа ги следи, разбира и се справува со ризиците со кои се соочува (Gibson & Tarrant, 2010).

Отсуството на јасни дефиниции и универзални карактеристики ја прави отпорноста високо индивидуализиран концепт кој треба да биде прилагоден за секој актер. Без оглед на точната дефиниција што се користи, за потребите на анализата, често е порелевантно да се фокусираме на варијаблите што ја сочинуваат отпорноста. Само анализата на тие опишливи променливи може да доведе до разбирање на различни фази од процесот што ја сочинува отпорноста. За таа цел, императив е да се дефинираат променливи и елементи кои влијаат врз различните физички и психолошки компоненти на отпорноста на сите мерливи нивоа: индивидуално, заедница, организациско, национално и мултинационално.

Главниот дел од академската литература ја опишува ефективната примена на отпорноста како почива на разбирање и управување со меѓузависноста помеѓу инструментите на моќта и нивните ефекти врз двете компоненти на еластичноста на сите нивоа.

Елементи на издржливост: Управувањето со современите мулти домени и сеопфатни закани бара усогласена употреба на сите достапни инструменти на националната моќ, вклучувајќи дипломатски, воени, информативни, економски, финансиски, разузнавачки, спроведување на законот итн. Моментално достапните и новите концепти бараат координација и соработка на оние кои се вклучени на национално и меѓународно ниво.

Физичките елементи на потпирање се материјални и инструментални променливи како што се инструментите на моќ, критичната инфраструктура, ресурсите, мрежите, структурите, па дури и како е организирана група или институција во однос на односите, механизмите и системите за одлучување. На пример, НАТО смета дека тие физички аспекти на отпорноста се неопходни за да се обезбеди континуитет на владините и критичните владини служби. Ова може да ја вклучи способноста да се донесуваат одлуки, да се соопштуваат и да се спроведуваат во услови на криза (NATO, 2025).

Мултидимензионална матрица

Сеопфатната дефиниција спомената погоре може да послужи како јадро за неколку специфични дефиниции, кои претставуваат дванаесет различни типови еластичност кои се создаваат со пресекот на две релевантни димензии: содржина и ниво.

Димензијата на содржината во претстојната матрица се состои од четири домени:

1. социјални,
2. економски,
3. политички, и
4. безбедност/воена.

Иако, очигледно, ова не се единствените домени во кои може да се проучува отпорното однесување (животната средина, климата и културата се примери на дополнителни домени каде отпорноста игра главна улога), овие четири обезбедуваат подобра перспектива за испитување на различни нивоа, како што ќе се покаже наскоро. Главната причина за постоењето на димензијата на содржината е тврдењето дека капацитетите за издржливост потребни во овие четири домени не се нужно идентични. Од онтолошка перспектива, секој домен претставува посебна категорија. (Fjäder, 2014).

Димензијата на ниво вклучува три нивоа на референца: поединец, заедница и држава. Неодамнешната пандемија КОВИД-19, која сериозно ги погоди сите земји на сите континенти, очигледно се залага за четврто ниво – глобално. Исто така, можно е да се додадат различни средни нивоа и на оваа димензија, како што се семејно, регионално (или етничко) или организациско ниво. Меѓутоа, во тековниот труд ќе се фокусираме на овие три фундаментални нивоа.

Матрицата генерирана од комбинирање на содржината и димензиите на ниво произведува дванаесет ќелии, од кои секоја претставува поттип на отпорност (види табела 1).

Табела 1. Повеќедимензионална матрица за претставување на дванаесет типа отпорност

		Категории на содржина			
Ниво Категории		Со-цијално	Поли-тичко	Еко-номско	Безбедност
	Индивиду-ално				-Претходно искуство во слични ситуации; -Релевантни информации; -Факултативно учество во активности поврзани со закана; -Поддршка на членовите на семејството и заедницата.
	Заедница/ Општество				- Подготвеност за итни случаи; -Акумулирано искуство; -Ниво на доверба во безбедносните авторитети; -Пропорција на воени лица во заедницата; -Доверба во локалното раководство; -Постоење базични услуги
	Државно				- Харизматично лидерство; -Национален етос; -Колективен страв и борбен ентузијазам; -Доверба во институциите поврзани со безбедноста; -Патриотизам, оптимизам и општествен интегритет; -Воена сила; -Ниво на државно одвраќање; -Национална безбедносна перцепција.

Табела 1 ги сумира најцитираните компоненти за градење на отпорност во категоријата безбедност генерирани од нашата повеќедимензионална матрица.

Индивидуална отпорност при безбедносна (воена) вонредна состојба

Овде означуваме атрибути на издржливост што ги карактеризираат индивидуите, главно цивили, кои се наоѓаат во воени ситуации или под продолжена воена закана, повторени терористички акти или долготрајна безбедносна опасност. Таква беше ситуацијата со илјадници поединци во Њујорк по нападите од 11 септември, за време на периодот на терористички напади во Северна Ирска, како и во многу земји во Африка, Централна Америка и Југоисточна Азија во последните децении. Дефиницијата за отпорност во оваа конкретна „келија“ е како што следува:

капацитетот на поединецот да се однесува за време на безбедносна криза (на пример, војна, немири, терористички напади, контрабунтовници) или по нарушување од оваа природа, на адаптивен начин, со цел да се врати на претходното или дури и подобреното ниво на функционирање.

Најцитираните фактори во врска со овој тип отпорност се претходното искуство во слични ситуации; количината на релевантен и добро управуван проток на информации во врска со заканите; засилено ангажирање во активности поврзани со закана (Gal, Lazarus, 1975). За поединечни жртви на масовни терористички напади, поддршката од семејството и членовите на заедницата може да биде клучна. (Desivilya et al, 1996).

Општествена отпорност под безбедносна (воена) вонредна состојба

Оваа категорија не мора да се однесува на ситуација со тотална војна (во кој случај заедницата е само компонента во напорите на целата држава). Наместо тоа, овде се фокусираме на ситуации кога една заедница, или неколку, се под безбедносна опасност или воена закана. Опасноста може да биде терористички напад или смртоносен воен напад експлицитно насочен против оваа заедница.

Дефиницијата за отпорност во оваа конкретна „келија“ е како што следува:

капацитетот на заедницата да се однесува, за време на безбедносна криза или по нарушување поврзано со безбедноста, на адаптивен начин, со цел да се врати на претходното, па дури и на подобро ниво на функционирање на заедницата.

Во последните години, концептите на „урбана отпорност“ и „дизајн на отпорност“ се развиени во различни градови низ светот, како што се Лондон и Њујорк. Овие концепти се однесуваат на користење на идејата за отпорност не само за да се помогне за закрепнување од напади, туку и за инкорпорирање принципи на дизајнирање на антитероризам за одвраќање, откривање и одложување на потенцијалните напади. (Sampaio, 2017).

На мнозинството јавни простори им недостасуваат безбедносни мерки специфични за заканата кои се избрани и имплементирани преку систематска проценка на процесот на ризик. Безбедносните мерки, докол-

ку постојат, треба да се идентификуваат, оценат и подобрат ако се сметаат дека се недоволни и застарени. Таквата постапка треба да вклучи и оценка за успешноста на тековните мерки и идентификација на области кои остануваат изложени на одредени закани. Како што е забележано претходно безбедносната закана еволуира со текот на годините, така што се применуваат мерки кои можеби не се соодветни за зголемените потреби диктирани од современите безбедносни закани. Постојните безбедносни мерки, доколку се применуваат правилно, може значително да го намалат буџетот потребен за спроведување на новите безбедносни планови (European Commission, Joint Research Centre (JRC), 2022).

Државна отпорност под безбедносна (воена) вонредна состојба

Оваа категорија се однесува на ситуација кога отпорноста на државата на крајот е предизвикана од тотална војна или екстреман пораст на тероризмот. Нашата дефиниција за отпорност на државата при вонредни состојби поврзани со војна е:

капацитетот на државата да се однесува за време на национална безбедносна криза или по нарушување поврзано со безбедноста, на адаптивен начин, со цел да се врати на претходното, па дури и на подобро ниво на функционирање.

Најцитираните фактори во врска со овој тип издржливост се харизматичното лидерство; национален етос, колективен страв и борбен ентузијазам; доверба во институциите поврзани со безбедноста (на пример, војска, полиција); патриотизам; оптимизам; и социјален интегритет. Кога се фокусираме на воените показатели на отпорност, списокот се состои од воената сила (материјална, морална и доктринална) и воено лидерство, согледано ниво на одвраќање, стратегија за национална безбедност и перцепција. (Prior, 2018).

Очекуваниот исход и цел е да се спречат нови и да се намалат постоечките ризици од катастрофи преку имплементација на интегрирани и инклузивни економски, структурни, правни, социјални, здравствени, културни, образовни, еколошки, технолошки, политички и институционални мерки кои ја спречуваат и намалуваат изложеноста на опасност и ранливоста од катастрофи, ја зголемуваат подготвеноста за одговор и закрепнување, а со тоа ја зајакнуваат отпорноста. (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 – 2030).

Заклучок

Отпорноста брзо еволуираше од периферен поим во централен столб на модерното безбедносно размислување. Растечката важност во рамките на националните и меѓународните политики ја нагласува проме-

ната на парадигмата во тоа како државите и институциите ги разбираат и реагираат на безбедносните закани во сè покомплексниот и меѓусебно поврзан свет.

Овој труд обезбедува концептуална рамка за дефинирање на отпорноста, и општо и особено, во однос на одреден домен. Нашето тврдење е дека оваа рамка може да обезбеди сет за можни мерења и проценки на отпорноста на различни нивоа и домени. Концептуалната матрица понудена во овој труд ќе им овозможи на државите подобро да учат и да ги мапираат нивните силни и слаби страни, со што ќе им помогне да ги водат ставовите и однесувањата на нивниот систем (вклучувајќи ги индивидуите, заедниците итн.).

Сепак, широка перспектива на отпорноста, исто така, претставува нови предизвици. Нејзината концептуална еластичност, иако овозможува разновидни примени, ризикува да ја намали нејзиното практично значење. Исто така, постои загриженост дека дискурсите за отпорност може да го префрлат товарот на безбедноста од државите на поединците и заедниците, поставувајќи прашања за одговорноста, правичноста и управувањето.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Ajdukovic, D at all. (2015). Resiliency: Enhancing Coping with Crisis and Terrorism, NATO Science for Peace and Security series, Vol. 119, Amsterdam: IOS Press.
- Alexander, D. (2013). Resilience and Disaster Risk Reduction: an etymological journey. Natural Hazards and Earth Systems Sciences. Vol. 13, pp. 2707–2716.
- Berkes, F., Ross, H. (2013). "Community Resilience: Toward an Integrated Approach," Society & Natural Resources 26, no. 1, 5-20. Available at: <https://doi.org/10.1080/08941920.2012.736605>.
- Cabinet Office. (2013). Civil Protection Lexicon Version.
- Chandler, D. (2014). Resilience: The Governance of Complexity. Routledge: New York.
- Coaffee, J. (2009). Terrorism, Risk and the Global City. Towards Urban Resilience. Burlington: Ashgate.
- Coaffee, J., Fussey, P. (2015). Constructing resilience through security and surveillance: The politics, practices and tensions of security-driven resilience. Security Dialogue. Vol. 46:1, pp. 86–105.
- Desivilya, H, at all. (1996). "Extent of Victimization, Traumatic Stress Symptoms, and Adjustment of Terrorist Assault Survivors: A Long-term Follow-up," Journal of Traumatic Stress 9, no. 4: 881–889. Available at: <https://doi.org/10.1002/jts.2490090416>. [Accessed 31 May 2025].
- European Commission. (2020) "Communication from the Commission on the EU Security Union Strategy," Brussels, COM (2020) 605 final. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC0605>. [Accessed 10 May 2025].
- European Commission. (2020). "Proposal for a Directive of the European parliament and of the Council on the Resilience of Critical Entities," Brussels, COM (2020) 829 final. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:829:FIN>. [Accessed 10 April 2025].
- European Commission, Joint Research Centre (JRC) (2022). *Security by design: Protection of public spaces from terrorist attacks*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fjäder, C. (2014). "The Nation-state, National Security and Resilience in the Age of Globalization," Resilience: International Policies, Practices and Discourses 2, no. 2: 114-129. Available at: <https://doi.org/10.1080/21693293.2014.914771>. [Accessed 31 May 2025].

- Gal, R., Lazarus, R. (1975). "The Role of Activity in Anticipating and Confronting Stressful Situations," *Journal of Human Stress* 1, no. 4: 4–20. Available at: <https://doi.org/10.1080/0097840X.1975.9939548>. [Accessed 16 March 2025].
- Gibson, C.A., Tarrant, M. (2010). A 'Conceptual Models' Approach to Organisational Resilience. *Australian Journal of Emergency Management*, 25(2), 6–12.
- "Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats," (2018). Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council, JOIN/2018/16 final (Brussels: European Commission. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52018JC0016>. . [Accessed 31 May 2025].
- Padan, C., Gal, R. (2020). A Multi-dimensional Matrix for Better Defining and Conceptualizing Resilience, *Connections Quarterly Journal* 19, no. 3, 33–46.
- Pickett, S et al. (2014). Ecological resilience and resilient cities. *Building Research & Information*. Vol. 42:2, pp. 143–157.
- PPD-21. (2013). Presidential policy directive/PPD-21. The White House.
- Prior, T. (2018). "Resilience: The 'Fifth Wave' in the Evolution of Deterrence," in *Strategic Trends 2018: Key Developments in Global Affairs*, ed. O. Thränert and M. Zapf, Zurich: Center for Security Studies, ETH Zurich.
- Resilience and Article 3, NATO Topics. Available at: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm. [Accessed 15 May 2025].
- Rogers, P. (2017). 'The etymology and genealogy of a contested concept', in David Chandler and Jon Coaffee (eds.). *The Routledge Handbook of International Resilience*. New York: Routledge.
- Sampaio, A. (2017). "Resilience Gains Ground in Counter-Terrorism Strategies," *Jane's Intelligence Review* 29, no. 12: 18–21.
- Scholz, R. et al. (2012). Risk, vulnerability, robustness and resilience from decision-theoretic perspective. *Journal of Risk Research*. Vol. 15:3, pp. 313–330.
- Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 – 2030, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, UN General Assembly, Available at: https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframework_fordrren.pdf. [Accessed 5 May 2025].
- Stanković, N. (2021). Resilience: Conceptual framework and methodological tool for assessing and improving the state of regional security, Trapara, V., N. Šekarić (eds.), *Regional security: approaches, elements, dynamics*,

Institute for International Politics and Economy, Belgrade.

- Svitkova, K. (2017). Resilience in the national security discourse, Defense and Strategy.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR). (2009). "2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction", Geneva, Available at: <http://www.unisdr.org/we/inform/terminology>. [Accessed 31 May 2025].
- Vale, L. (2014). The politics of resilient cities. Whose resilience and whose city? Building Research & Information. Vol. 42:2, pp. 191–201.
- Walker, B., Salt, D. (2006). Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World. London: Island Press.